

Khomeynī 1963. aasta Fayzia medrese kõne analüüs: välisvaenlase kujundamine Karbala müüdi abil

Tõlkinud ja kommenteerinud

Sandra Peets

„[Iraani-vastase] salanõu töötasid välja
ameeriklased ja sionistliku režiimi käsilased“

(Khāmene’ī 09.01.2018, Iraanis samal ajal
aset leidnud protestide kohta)

3. juunil 1963. aastal Fayzia medreses ehk seminaris¹ šiitide kõige pühama päeval *ašura* õhtul² peetud kõne tähtsus seisneb eelkõige selle ajastuses ja vastukajas. Tol õhtul mälestati neid, kes mõni kuu varem

¹ Fayzia medrese ehitati Kadžaaride dünastia (1794–1925) ajal, kes püüdsid end näida šiitluse kaitsjate ja edendajatena ajal, mil *ulamā* e vaimulikkond oli küllaltki mõjuvõimas.

² Šiiitlike moslemite mälestuspäev Karbala lahingus (680) hukkunud Ḥusayn ibn ‘Alī auks. Karbala jutustusi on erinevaid, kuid üldaktsepteeritud arvamuse kohaselt oli suur hulk moslemeid Umajjaadide kaliifi Yazīd I võimu all rahulolematu (Robinson 2010: 215). Yazīd oli despootlik ja korrumppeerunud valitseja. Ḥusayn oli neljanda kaliifi ‘Alī poeg ja prohvet Muhamedi lapselaps, kes sai mitmeid abipalveid tulla Iraaki, Kufa linna, et seal võimul oleva režiimi vastast ülestõusu juhtida. Uuurinud olukorda ja saanud kinnitust, et tal on toetajaid, reisis Ḥusayn 680. aastal Kufasse. Kohale jõudes aga selgus, et tema toetajaskond oli Umajjaadide ähvarduste tõttu alla andnud ja Ḥusayni toetamisest loobunud. *Muharram*’i kuu kümnendal päeval (10. oktoober 680) andis Umajjaadide kaliif Yazīd I Karbalas tema armeele hävitava löögi. Ḥusayn, tema perekond ja järgijad hukkusid. Karbala veresaun on šiitide ajaloo tajumises kesksel kohal ja kümnes *muharram* on nende religioosses kalendris üks tähtsamatest sündmustest. Šiiitluses, mis on nii-öelda kaotav pool võimuvõitluses kalifaadi nimel, esineb kontseptsioon kanatustest, kirest ja märterlusest (Lewis 1999: 28).

hukkusid samas paigas toimunud verises kokkupõrkes šahh Rezā Pahlavī armee ja üliõpilaste vahel. See oli esimene avalik konflikt režimi ja selle vastaste vahel, mis näitas ka šahhi kasvavat karmikäelisust. Khomeynī nägi selles sündmuses eelkõige valitseva režimi vaenulikkust islami ja vaimulikkonna vastu. Fayzia kõne (Khomeynī 1963) oli üks esimesi ründavaid ja otsekoheleid sõnavõtte šahhi poliitika vastu. Võib öelda, et Khomeynī oli ennast kehtestanud kui opositsioonilise liikumise liider ja ta alustas intensiivset propagandat oma poliitilise visiooni elluviimiseks.

Kes oli Khomeynī?

Iraani islamirevolutsiooni vaimne isa ja peamine ideoloog Rūhollāh Mūsavi Khomeynī sündis 1902. aastal väikeses Khomayni linnas Qumi lähedal. Ta kuulus pika traditsiooniga religiooniõpetlaste perekonda, kelle juured ulatusid Lucknowsse Põhja-Indias. Khomeynī alustas oma õpinguid kohalikus külakoolis, kus ta ka seitsmeaastaselt haafiziks³ sai. Umbes 1922. aastal saabus Khomeynī Qumi, mis on ajalooliselt üks varasemaid šiiismi tugipunkte. Umbes 1920. aastal, pärast tunnustatud õpetlase ajatolla Hā'iri otsust liituda Qumi õpetlaskonnaga algas selles linnas teoloogiline ärkamine, mis muutis Qumi sisuliselt Iraani religioosseks pealinnaks (Algar 2015: 7). Khomeynī huvitus filosoofiast ja gnostitsismist, mis ei olnud teoloogiaõpilase õppekava tavapärase osa. Muuhulgas haris ta ennast sufistliku meelestusega autori, mulla Moḥsen Fayz Kāšānī koraanikommentaari *Tafsir-i Safi't* (Selge tõlgendus) uurides (*Ibid.*, 9). Khomeynī kõige suurem mõjutaja oli Mīrzā Moḥammad 'Alī Šāhābādī, kelle käe all õpiti sufisti ibn 'Arabī teost *Fusus al-Hikam* (Tarkuse pitsatid) (*Ibid.*). Algari väitel on isegi mõeldav, et kas teadlikult või mitte, mõjutas just Šāhābādī Khomeynī poliitilisi arusaamu (2015: 10). Khomeynī on korduvalt rõhutanud, et islam on eelkõige poliitiline religioon. Oma teoses *Kashf al-Asrar* (Saladuste paljastamine) arutleb ta sel teemal ja väidab, et Rezā Pahlavī on alustanud propagandat *ulamā* vastu (1943: 9–10). Kõige suuremat probleemi näeb Khomeynī aga selles, et suur osa *ulamā*'st aitab šahhi lihtsalt vaikides või toetab teadlikult tema poliitikaid (*Ibid.*).

³ Haafiz — muslim, kes suudab peast retsiteerida kogu koraani

Oma esimesed loengud pidas Khomeynī gnostitsismi ja eetika teemadel. 1936. aastal hakkas ta pidama loenguid, mis muuhulgas puudutasid tolleaegseid ühiskondlikke probleeme. Need osutusid niivõrd populaarseks, et isegi Qumi elanikud, kes ei olnud seminari õpilased, kogunesid neid kuulama (Algar 2015: 10). 1930. aastatel, olles heidutatud Iraani n-õ moraalsest allakäigust, alustas ta ka eetika õpetamist (Moin 1999: 54). Khomeynī seisukoht oli, et inimestes on tekkinud moraalne lõtvus, mis takistab neil Rezā Pahlavī diktaatorlusele vastu seismist (Khomeini 1943: 9). Khomeynī jaoks tekitasid suurimat vastuseisu Rezā Pahlavī sekulariseerimiskavatsused. Kui viimane asus riietumisnõudeid muutma (eelkõige nõue naistele loobuda peakattest), tõusis pahameel terve vaimulikkonna seas ja autoriteetsemad neist, nagu ajatolla Ḥusayn Qumī, kritiseerisid šahhi plaani ka avalikult (Moin 1999: 57–59). Ḥusayn Qumī käis šahhiga sellel teemal ka isiklikult rääkimas (*Ibid.*). Sellegipoolest ei seistud nendele plaanidele vastu sellise jõulisusega, nagu Khomeynī oleks soovinud või mis oleks sundinud šahhi ka tegelikult oma kavatsustest taganema. Kuigi Khomeynī uskus alati, et poliitiline juhtimine peab olema religiooniõpetlaste käes, ei olnud ta sel ajal noore õpetlasena piisavalt autoriteetne, et oma seisukohti tutvustada ja propageerida. Pealegi pooldas tolleaegne *marḡaʿ-i taqlīd* Boroḡerdī korruga heatahtlike suhete hoidmist riigiga ja religioossete institutsioonide ühtsuse tugevdamist (Moin 1999: 59). Vaimulikel ei olnud tavaks väljendada tugevaid ja polariseerivaid poliitilisi seisukohti.

Pärast vaimulikkonna liidri ajatolla Boroḡerdī surma 1961. aastal jäi religioosne institutsioon järglaseta. Khomeynī kerkis esile kandidaadina *marḡaʿ-i taqlīd*’i ametisse. Šiiitlikust traditsioonis on *marḡaʿ-i taqlīd* kõige autoriteetsem ja kõige kõrgemalt haritud vaimulik mitte ainult Iraanis, vaid ka kõigi 12 imaamile alluva šiiidi⁴ jaoks terves maailmas. Iraanist sai ametlikult šiiitlik riik safaviidide võimuletulekuga 17. sajandil. Sellega seoses sai šiiitlikust *ulamā*’st majanduslikult iseseisev ja võimukas ühiskonnarühm (Walbridge 2001: 3). 18. sajandiks tekkis reli-

⁴ Pärast prohvet Muhamedi surma tekkis islamikogukonna sees arutelu teemal, kes peaks tema järglaseks saama. Šiiidid on seisukohal, et prohveti järglaseks sobis kõige paremini tema nõbu ja väimees ‘Alī. 12 imaami šiiidid tunnistavad ‘Alī’d, tema poegi Ḥasani ja Ḥusayni ning üheksat sama sugulasliini järglast kui õiglaseid usklike juhte või imaame. Usutakse, et 12. imaam läks varjatud olekusse ja ilmub taas viimasel kohtupäeval.

gioosne eliit mudžtahiidide näol, kellel oli piisav autoriteet traditsioonilistele allikatele toetuvate religioossete otsuste ehk *ijtihād'*ide (*Ibid.*) tegemiseks. Kehtis eeldus, et kui kvalifikatsioon islami seaduse tõlgendamiseks puudus, järgiti mudžtahiidide otsuseid. Ajapikku kujunes institutsiooniks *Marğa'-iyat al-taqlid al-tāmm* — ühe mudžtahiidi täielik autoriteet terves kogukonnas (*Ibid.*). Reeglina osutus väljavalituks kõige laialdasemate teadmistega isik. *Marğa'-i taqlid'*e võib olla korruga mitu ja lõplikult otsustavad järgijad ise, keda nad kõige autoriteetsemaks peavad. Samamoodi ei olnud Khomeynī selles auväärises ametis ainus. Tollel hetkel olid kõige tuntumad ajatolla Šarī'atmadārī Qumis ja ajatolla Tāleqānī Teheranis, kelle poliitilised vaated erinesid Khomeynī revolutsioonilistest ideedest (Keddie 2003: 193). Sellegipoolest oli Khomeynī 27. eluaastaks enda ümber kogunud hulga lojaalseid ja tema ideedest sütitatud õpilasi (Moin 1999: 53).

Khomeynī aktiivne poliitiline ja opositsiooniline tegevus sai alguse 1962. aastal, kui šahh Moḥammad Rezā Pahlavī tutvustas Valget revolutsiooni. Valge revolutsiooni eesmärk oli muuta Iraan progressiivsemaks ja liberaalsemaks. Osalt oli põhjuseks lääneriikide surve ja ähvardus, et kui šahh ei reformi oma riiki, siis on oodata nõndanimetatud revolutsiooni altpoolt ehk Punast revolutsiooni (Ansari 2010: 7). Teisalt oli see ajendatud šahhi soovist sarnaneda tööstusliku läänega ning oma võimu legitimizeerida ja kinnistada (*Ibid.*, 2). Reformide pakett tõi mõningaid õnnestumisi. Erinevate tööstusharude laiendamise ja juurderajamise ning tervishoiu- ja haridussüsteemi muudatuste kõrval laiendati oluliselt naiste õigusi (Abrahamian 1980: 23), muu hulgas valimisõigust, õigust kandideerida riigiametitesse ja kohtusüsteemi (Abrahamian 2008: 134). Valge revolutsiooni keskmes oli maareform, mille eesmärk oli vähendada suurmaaomanike maid ja üürida neid maata põllumeestele (*Ibid.*, lk 131). Tegelikuses õõnestas šahh maareformiga oma traditsiooniliselt ühe tähtsama toetajaskonna, aristokraatia jalgealust, kes kaotas maid ja ka mõjuvõimu. Veelgi enam, paljud üürnikud said niivõrd väikese maalapi, millega ei olnud võimalik ennast ära elatada (*Ibid.*, 132). Kasvav linnastumine seadis linna taristule ja olmetingimustele suuremaid nõudmisi, millega ei tegeldud vajaliku kiirusega (Abrahamian 1980: 23). On tõsi, et siis leidis aset ka nn naftabuuri, mis suurendas ligipääsu tänapäevastele elamistingimustele, kuid samal ajal kasvas lõhe rikaste ja vaeste ning maakohtade ja linnade vahel (Abrahamian 2008: 142). Kavanda-

tav maareform tekitas pahameelt ka *ulamā's*, kellel oli palju maid ja põllumajanduslikke investeeringuid. Piirangud *ulamā* varanduslikule võimekusele takistasid ka iseseisvat tegutsemist. Lisaks ei meeldinud religioossetele liidritele šahhi läänemeelsed muudatused, mis näisid neile islamivastase rünnakuna.

Khomeynile andis šahhi poliitika soodsa võimaluse saada juhtivaks režiimi oponentiks. Seejuures lisas autoriteeti õpetlase seisus ja samuti karisma, mille abil ta suutis pöördelisel hetkel ühendada niivõrd palju erinevaid ühiskonnakihte. Opositsiooniline tegevus põhjustas selle, et 1964. aastal saadeti Khomeyni pärast Iraani režiimi vastast kõnet (teemaks oli šahhirežiimi kavandatav seadus USA kodanikele Iraanis puutumatusena andmise kohta) eksili Iraaki Najafisse. Hiljem otsustas Iraani šahh Šaddām Ḥusaynīl Khomeyni Iraagist välja saata. Khomeyni leidis oma tegevuseks väga soodsa pinnase Pariisi lähedal Neauphlee-Château's, kus tal oli ka piiramatu ligipääs maailma tsenseerimata meediale (Leurs 2012: 27).

Khomeyni oli persoon, kes lõi oma ideoloogia ja isiksuse baasil Iraani kõige mõjuvõimsama, riigi kõrgeima usujuhi institutsiooni. See kehastab Islamiriigi identiteeti, kaitseb selle ideaale ja mõjutab ka režiimi huve. Iraani põhiseadusega antakse kõrgeimale usujuhile riigiasjades piiramatud volitused ja talle alluvad kõik valitsusasutused. See institutsioon on eelnenud poliitiliste lahingute ja identiteedikonfliktide tulemus. Isegi kui selle looja lahkub, kannab tema loodud institutsioon edasi juba kujundatud identiteeti. Jätkeb Khomeyni islamistlik ja populistlik poliitika, mille Abrahamian on tituleerinud khomeinismiks (1993). Mojtaba Mahdavi on öelnud, et pärast Khomeyni surma khomeinism jätkus ja sai rutiiniks (2014: 35). Praegusel kõrgeimal usujuhil ajatolla Khāmene'īl ei ole samaväärseid kõrgeid usulisi tiitleid ja tal pole ka Khomeyni omaga võrdväärset karisimat. Sellest tulenevate katsumustega toimetulekuks ja erinevate võimurühmade tasakaalustamiseks on ta toetunud just võimukoridorides väga austatud khomeinismi autoriteedile ja identiteedile.

Kuigi liidritel on märkimisväärne mõjuvõim riigi identiteedi kujundamisel, on see siiski piiratud teatud valikuvõimalustega, mis põhinevad ühiskonnas juba eksisteerivatele müütidele ja ideoloogiatele (Ellul 1973: 116–117). Vaatamata sellele, et Khomeynil oli oma kindel nägemus tõelisest islamivabariigist, ei saanud ta luua riigi identiteeti tühjale kohale. Paraku on kõik liidrid sunnitud legitiimsuse loomiseks ja säilitamiseks

lähsuma identiteedi kujundamisel ning kinnistamisel kitsast valikust. Identiteet tuleb ehitada ühiskonnas juba juurdunud ideaalidele, narratiividele, müütidele ja uskumustele. Lähis-Idas on see eriti keeruline, sest konkureerivad erinevad identiteeditasemed — riikidevahelised, riigisisised ja -ülesed. Veelgi enam, samal ajal Khomeyni visiooni vormimise ja kinnistamisega toimusid ühiskonnas ka teised ühiskondlikud ning poliitilised arutelud, mis mängisid Khomeyni ideede ja Iraani poliitilise identiteedi kujunemisel samuti tähtsat osa.

„Iga koht, Karbala. Iga päev, *ašura*. Iga kuu, *muharram*.“⁵

Fayzia medreses peetud kõnes kerkib esile kaks peamist teemat — Karbala lahing ja välisvõimude vandenõu. Vandenõu all peetakse silmas lääneriikide aktiivset sekkumist Iraani majandusse ja poliitikasse. Ka Shadi Gholizadeh ja Derek W. Hook on Khomeyni 1978. ja 1979. aastate kõnede (2012: 174–186) analüüsis esile tõstnud neidsamu mustreid. Nende artikli keskmes on väide, et just Karbala sümbolit kasutades suutis Khomeyni omavahel siduda niivõrd erineva taustaga ühiskonnakihte. See tähendab, et Karbala müüt mõjutab eri ühiskonnakihte ning kõnetab ja innustab iraanlasi pöördelistel hetkedel.

Khomeyni valik rääkida Iraani poliitilisest ja ühiskondlikust olukorrast läbi Karbala lahingu narratiivi ei ole seotud vaid faktiga, et just kõne ettekandmise õhtul oli *ašura* püha, mil tähistatakse Husayni ja tema kaaslaste langemist nimetatud lahingus. Kindlasti kandis sellel õhtul see narratiiv veel sümboolsemat tähendust, kuid Khomeyni kasutas Karbala motiivi läbivalt oma kõnedes ka opositsioonilises faasis enne revolutsiooni kulminatsiooni 1979. aastal. Veelgi enam, seesama motiiv leidis tulist vastukaja ka siis, kui Khomeyni oli Iraani Islamivabariigi kõrgeim usuliider, Ameerika suursaatkonna pantvangikriisi ajal, Iraani-Iraagi sõjas ja ka kõrgeima usujuhi Khāmene'i retoorikas tänapäeval.

⁵ Tsitaadi autor 'Ali Šari'ati Mazīnāni (1933–1977) oli Prantsusmaal hariduse omandanud Iraani filosoof ja sotsioloog. Šari'ati õhutas imperialismi käes kannatanud rahvaid tagasi pöörduma oma kultuurilise identiteedi juurde. Tema loengud propageerisid šiiismi taasleidmist ja revolutsiooni rõhumise vastu. Šari'ati suhtus kriitiliselt ka vaimulikkonna traditsioonilise hierarhiasse.

Karbala on iraanlaste teadvuses eelkõige moraalne õppetund revolutsioonilisest eneseohverdusest (Abrahamian 2008: 145). Imaam Ḥusayn läks lahingusse, teades, et tema võidulootus on nullilähedane, kuid sellegipoolest ei loobunud ta oma kavatsusest. Abrahamian on öelnud, et imaam Ḥusayn läks korda saatma revolutsiooni (*Ibid.*, 5–6). Ta sooritas oma altruistliku teo islami kaitseks. Šiiitlikus käsitluses ei ole märter ohver, vaid keegi, kes on „tunnistanud“ ebaõiglust, ta on ennast „ohverdanud ja tunnistanud“ (Rolston 2017: 8). Võib isegi väita, et märter on n-ö oma saatuse sepp, kes on teadlikult valinud hukutava teekonna oma moraalseste tõekspidamiste kaitseks. Selline tõlgendus sobitus ideaalselt Khomeynī retoorikasse Islamivabariigist, sest tema „vabariik“ kõneles nii Iraani ja šiiitluse kui ka „revolutsiooniliste masside“ ja „maailma heidikute“ eest (Abrahamian 2008: 4), nende eest, kes on võimuvõitluses ja vastuseisus imperialismiga vastaspoolel, nende eest, kelle õiguste eest on tõeline islamiriik kohustatud moraalselt seisma.⁶

Tegelikult pole Khomeynī ainus, kes rääkis revolutsioonilisest šiiitlikust islamist ja igavesest revolutsioonist. Iraani üks tähtsamaid 20. sajandi filosoofe ‘Alī Šari‘atī, kelle tööd olid inspireeritud Marxist, Fanonist ja Durkheimist, väitis, et šiiitluse tõeline alus on revolutsiooni nii feodalismi, kapitalismi kui ka imperialismi rõhumise vastu (*Ibid.*, 144). Siin Šari‘atī ja Khomeynī sarnasus lõppeb, sest üldiselt kritiseeris esimene *ulamā*’t ja soovis vabastada islami vaimulikkonna hierarhiast. Sellegipoolest uskusid mõlemad, et Karbala on sümbol, mis peab jääma iraanlaste eneseteadvusesse ja meenutama järjepidevalt õppetundi sellest, kuidas ebaõiglusele vastu seista. See tähendab igavest revolutsiooni ja ennastohverdavat vastupanu. Tänapäeval pole riigipiire ületav revolutsioon enam Iraani välispoliitika põhieesmärk. Khomeynī idealistliku eesmärgi mahasurutud ja ekspluateeritud riikide ühisest vastupanust on varjutanud palju pragmaatilisemad huvid ning eesmärgid. Vaatamata sellele kaitseb tänapäeva Iraani poliitiline eliit pealtnäha ebasoodsat välispoliitikat ebaõiglase vaenlase motiivi abil, kelle vastu aitab vaid järjekindel vastupanu.

⁶ Õiglus rahvusvahelises süsteemis on Khomeynī retoorikas samuti tähtis diskursus. Sellel teemal ei peatu ma käesolevas artiklis pikemalt, kuid huvi korral lugege: Ieva Koreivaite. Iranian Foreign Policy and Discourse of Divine Justice. — *Lithuanian Foreign Policy Review*, 2015, No. 23, pp. 61–86.

Nii kõneles ka praegune kõrgeim usujuht Khāmeneʿī 2013. aastal enne viimaseid tuumaläbirääkimisi (Khamenei 2013):

Ḥusayn ibn ʿAlī õpetas islami kogukonnale, et me peame olema alati valmis oma õigusi kaitsma, õiglust jalule seadma ja rõhumisele vastu seisma ning me peame kõik oma võimed [selle nimel] välja panema. Loomulikult ei suuda sina ja mina seda kohustust täita samal viisil kui Ḥusayn, kuid me peame Ḥusaynilt õppima, [kuidas] seda kohustust täita meie endi võimete ja piirangute kohaselt.

Iraani jaoks on sanktsioonide aeg majanduslikult ja poliitiliselt äärmiselt koormav, kuid sellegipoolest suudab võimueliit rahvast sellel teemal küllaltki hästi vaos hoida, kasutades moraalse kannatuse narratiivi. Pealtnäha ennast hävitav ja arusaamatu aastatepikkune välispoliitiline suund ei tundu Iraani kontekstis kaotusena.

Kõik ühiskonnad hoiavad elus traditsioone, müüte ja rituaale, mis regulaarselt kinnitavad kollektiivseid tundeid ajaloost ning identiteedist. Müüdi mõistet on defineeritud erinevalt. Näiteks on G. S. Kirk väitnud, et universaalset müüditõlgendust pole võimalik esitada, sest selgitused ja allikad võivad olla tihti vastukäivad (1984: 54–55). Mircea Eliade on oluliselt täiendanud arusaama religiooni, müüdi ja rituaali tekkest ning seostest igapäevaste traditsioonidega, mis õigustavad teatud ühiskonnakorraldust (2017). Eliade religiooniteoorias on müüt sümboolne keel, mis konstrueerib nn püha narratiivi (Eliade 1959: 97–98; Eliade 1965: 201–2011). Ta on müüdi kohta öelnud:

Müüt [ehk „näitlik lugu“], sõltumata oma olemusest, kõneleb *in illo tempore* toimunud sündmusest ja sellisena kujutab endast kõigi tegevuste ning „olukordade“ näitlikku pretsedenti, mis hilisemal ajal seda sündmust kordavad (2017: 486).

Eliade kontseptsioon on sobiv kultuuride selgitamiseks, kus müüt elab ühiskonna teadvuses ja seda peetakse tõeks (Allen 2002: 183); kus müüt jutustab pärinemisloo ja õpetab, kuidas peaks käituma. Eliade müüditheooria keskmes on religioosne müüt, mis taasloob maailma ja põimub inimeste igapäevaeluga. Selle pidev taasesitamine ja läbimängimine muutub rituaaliks (Eliade 2017: 486–487). Müüt seletab, kuidas ja miks

on maailm just selliseks kujunenud, seletab ka institutsioonide tekki-
mist ja püsimist (Allen 2002: 189). Müüdi abil luuakse institutsiooni-
dele tähendus ja autoriteet.

Eliade terminit kasutades on Karbala müüt Iraani šiiitluses „püha nar-
ratiiv“, mis osutus võimsaks poliitilise sütitamise ja veenmise vahendiks
revolutsiooni eel ning ka järgnevatel kümnenditel. Iraani režiim suutis
Karbala diskursuse „rekontekstualiseerimisega“ (Wodak, Weiss 2005: 127)
nõuda rahvalt lausa üliraskeid ohverdusi, seda eriti Iraani-Iraagi sõja ajal,
kui miiniväljadel hukkusid miljonid sõdurid selleks, et regulaarmee
saaks turvaliselt edasi liikuda (Rolston 2017: 9). Karbala motiivi kasutati
ka 2009. aasta Rohelise revolutsiooni ajal, kui „rohelised“ (reformimeel-
sed) väitsid, et just nemad on Husayni sarnased, need, kes seisavad vastu
Yazīdī⁷ teokraatliku režiimi julmusele (*Ibid.*, 17). Seejuures on tähtis silmas
pidada, et „rohelised“ ei nõudnud Iraani teokraatliku režiimi kukutamist,
vaid selle reformimist (*Ibid.*). Seepärast kasutasid nad oma retoorikas edu-
kalt Islamivabariigi poliitilises identiteedis kesksel kohal olevaid sümbo-
leid ja narratiive. Karbala müüt kutsub inimesi tegudega ebaõigluse vastu
astuma. Läbi selle narratiivi on võimalik identifitseerida tervete sotsiaal-
sete rühmade ja isegi kogu riigi rivaale, kelle alatute käikude vastu aitab
massiline vastupanu ning igavesti kestev šiiitlik revolutsioon.

Šahh, Iisrael ja hädaohus religioon

*Täna teatati mulle, et osa jutlustajaid viidi salateenistuse kontorisse⁸
ning neile öeldi, et neil pole kolme teemaga midagi pistmist. Ülejäänust
võivad rääkida nii palju kui soovivad. Üks neist on šahhi tegevus, teine
on Iisrael ja kolmandaks ei tohi rääkida, et religioon on hädaohus. [---]
Hästi, aga kui me need kolm teemat kõrvale jätame, siis millest on meil
rääkida? Kõik meie probleemid on seotud nende kolme teemaga.*

(Khomeini 1963)

Oma opositsioonilise tegevuse alguses Fayzia medreses esitatud kõnes ei
süüdistata Khomeynī Iraani šahhi otseselt Iraani probleemides, vaid tead-

⁷ Yazīd I (680–683) Umajjaadide dünastia teine kaliif.

⁸ Šahhi salateenistus viis pärast Fayzia medrese ründamist mõne tuntumatest ja auto-
riteetsematest vaimulikest SAVAKi büroosse.

matuses ja hoolimatuses selle vastu, mis tema riigis toimub. Moḥammad Pahlavī olevat Khomeynī sõnul „hüpiknukk“, Iisraeli alatute kavatsuste käsilane. Khomeynī viitab ka šahhi isa Rezā Khāni saatusele, kelle Nõukogude Liit, Suurbritannia ja USA sundisid lahkuma ning Khomeynī väitel iraanlased röömustasid selle üle.⁹ Samamoodi kui umaijaadide valitseja oli Karbala lahingus alatu, kui ta ründas lisaks Ḥusayni sõduritele ka süütuid tsiviilisikuid, oli šahh käitunud ebaõiglaselt oma rahva vastu, rünnates üliõpilasi Fayzia medreses. Khomeynī ei pane kogu kuri-teo vastutust Iraani šahhile, pigem loob temast rumala ja teadmatu käsilase mulje, sidudes Iraani probleemid Iisraeli mahhinatsioonidega.

Mis suhted on šahhi ja Iisraeli vahel? [---] Kas tõesti on šahh iisraellane? Kas salateenistus arvab, et šahh on juut? See ei saa tōsi olla. Ta ju väidab, et on moslem ... (Khomeini 1963)

Monarhi otseselt süüdistada oleks olnud liiga otsekohene. Khomeynī kasutab oskuslikult juba ühiskonnas lõõmavat pahameelt ja külvab iraanlastes šahhi vastu kahtlusi. Samas peitub tōde ka selles, et Moḥammad Pahlavī kõige suurem süü lasub kergekaelises ja omakasupüüdlikus läbikäimises läänemaailmaga. Seega ütleb Khomeynī selgelt välja oma seisukoha, et vaenlane, kelle vastu tegelikult peab võitlema, on Iisrael, kes manipuleerib Iraani režiimiga.

See on tuntud tōsiasia, et riigid ja teised rahvusvahelisse suhtluse kaasatud entiteedid kasutavad iseenda konstrueerimisel vastandumist teistsugusele. Michael J. Shapiro on kohati ehk liiga julgelt väitnud, et terve välispoliitika on „teise“ loomine (Neumann 1998: 24). Aga ikkagi, selleks et mõista, milline on riik „ise“ (*self*), peab see defineerima, kes on „teine“ (*other*), millest eristutakse või millele vastandutakse. Põhimõtteliselt tähendab see, et „ise“ konstrueerimine — ja võib väita, et ka identiteedi loomine (Campbell 1992, Shapiro 1993) — vajab nende omaduste eristamist, mis ei sobi „ise“ olemusega. Mihail Bahtin on väitnud, et ilma „teiseta“ ei saa subjekt iseennast ega ümbritsevat maailma mõista, sest teadmine luuakase dialoogis nende kahe vahel (1990). „Teise“ defineerimine võib olla positiivne protsess, kui tõstetakse esile näiteks seda, mida imetletakse (Buitrago 2012: xv), kuid tihti on just revolutsioonilistes lii-

⁹ Vt „Ajatolla Khomeynī kõne 3. juunil 1963“ — lk 165–169.

kumistes ja režiimides antud „teisele“ negatiivsed omadused, need, mis ohustavad ja hävitavad „ise“ iseseisvust ning jätkusuutlikkust.

Iraani identiteedist rääkides ei saa jätta mainimata „vaenlase“ narratiivi. See narratiiv on üks põhiline revolutsioonijärgne teema, mida toidab sekkumise, manipulatsiooni ja ärakasutamise minevik (Byman jt 2001: 9–10). Nia on öelnud, et 80–90% kõigist Iraani kõrgete ametnike kõnedest sisaldavad „vaenlase“ motiivi (2010: 163). „Saatanlik“ vaenlane on Iraani identiteedi vältimatu osa. Sellel mõtteviisil on nii teoloogilisi kui ka ajaloolisi motiive ja see tuleneb Iraani alaväärsustundest, mis on alguse saanud sajanditepikkusest väliste jõudude mõjust Pärsiale.¹⁰ „Saatanliku“ vaenlase diskursuse juuri võib tegelikult otsida traditsioonilisest duaalsusest hea ja kurja vahel, mis ulatub Pärsia mütoloogiasse, kus pimeduse ja valguse aeg on omavahel igaveses võitluses (Nia 2010: 167). Ka Khomeynī jagab maailma halvaks (pimedus) ja heaks (valgus) pooleks. Halb — või võib öelda ebaõiglane ja moraalitu maailm — on seotud saatanlike omadustega ehk kõik see, mis on islami seaduste vastu. Hea ehk õiglane maailma, mis põhineb islami tõekspidamistel, on ideaal, mida Khomeynī propageerib kui ainuõiget lahendust Iraani olukorra parandamiseks. Kuni šahhi kukutamiseni nimetas Khomeynī tihti teda ja valitsust „saatanlikuks“ või tema poliitikat „saatanlikuks plaaniks“ (Khomeini 1978: 231; 1978a: 234; 1978b: 242). Nii lausus ta 1. aprillil 1979: „...saatanlik võim lahkus igaveseks ja selle asemel asutati rõhutute valitsus — mis on Jumala valitsus.“ (Khomeini 1979). USA-d puudutavasse diskursusesse on „saatanlik“ motiiv siiani alles jäänud.

¹⁰ Iraan pole olnud traditsioonilises mõttes koloniseeritud, kuid sellegipoolest on selle riigi saatus olla välisriikide mõjuväljas ja manipuleeritav. See on tekitanud ebakindla ja kahtlustava hoiaku välisriikide, eriti lääneriikide vastu. Alates 19. sajandist, kui valitses Kadžaaride dünastia, oli Iraan Vene ja Suurbritannia võimuvõitluse tallermaa. 20. sajandi alguses lükkas dünastia võimult noor ja karismaatiline sõjaväehvitser Rezā Šahh Pahlavi, kes liitus Teises maailmasõjas Saksamaaga just oma britivastasuse tõttu. Seda valikut aga ei kiitnud liitlasväed heaks ja ründasid Iraani. Šahh arreteeriti, sunniti troonist loobuma, saadeti eksili ning tema asemele pandi tema ebakindel ja noor poeg Moḥammad Rezā Pahlavi. Sellist otsest sekkumist Iraani sisepoliitikasse nähti kui Briti kavalat mängu ja sellest tulenevalt seisiski Moḥammad Rezā Pahlavi valitsus ebakindlal pinnasel — rahvas nägi teda kui võõra võimu hüpiknukku. Sellised tunded said veelgi indu juurde 1953. aastal, kui LKA ja MI6 juhitud riigipööre eemaldas võimult demokraatlikult valitud peaministri Moḥammad Mošadeqi, kes oli natsionaliseerinud Iraani naftakompanii. Lääne valitsused upitasid šahhi taas võimule.

Šahhi legitiimsus oli ühiskonna silmis ebakindlal pinnasel. Kui poliitiline olukord Iraanis keeruliseks muutus, põgenes šahh 1953. aasta riigipöörde keerises Euroopasse. Temas nähti sisuliselt selgrootut valitsejat, kes kriitilisel hetkel jätab kergekäeliselt oma riigi ja ootab stabiilsuse taastamiseks välisvõimude abi. Ebasoodalt mõjus seegi, et kõik riigi majanduse elutähtsad tootmisharud olid ühel või teisel viisil lääneriikide kontrolli all. Iraanis leidis terveid linnaosi, kus välismaalased elasid justkui Euroopas.¹¹ Religioossetele iraanlasele võisid baarid, alkohol ja euroopalikult rietatud daamid mõjuda solvavalt. Majanduskasv küll tõstis ühiskonnakihtide elatustaset, kuid ei parandanud oluliselt kiire linnastumise all ägava töölisklassi elujärge (Ashraf jt 1989; Abrahamian 1980). Valge revolutsioon ja naftabuud andsid küll inimestele lootust saavutada parem elujärg, kuid seda ei suudetud täide viia (Abrahamian 2008: 141–142). Loomulikult elas Iraanis märkimisväärne hulk inimesi, kes sellisest olukorrast piisavalt kasu lõikasid, kuid vaesuses ägavad iraanlased Teherani põhjaosast väljaspool kaotasid järk-järgult usu šahh Moḥammad Rezā valitsemisviisi.

Khomeynī heitis šahhile kõige rohkem ette just seda, et ta allus lääne ettekirjutustele ehk Khomeynī arvates oli kõige suurem viga see, et šahh kuulas lääne juhte, mitte Iraani vaimulikkonda. Kõige enam süttas Khomeynī monarhiavastast seisukohta šahhi algatatud Valge revolutsioon. Khomeynī nägi selles reformide paketi taas lääne kätt. Tõsi ta on, et šahh algatas nn moderniseerimiskampaania eeskätt lääne võimude survele, kes lootsid, et Iraan ajakohastub. Aga Khomeynī nägemuses ei vajanud Iraan läänelikumaks muutmist, vaid tagasipöördumist islamiusu juurte juurde. Oma teoses *Velāyat-e faqīh*¹² ehk *Faqīh*¹³ Valitsemine arutleb Khomeynī, et ka moderniseerimine on lääne imperialistlik katse islamit nõrgestada (Khomeynī 1970). Tema sõnul tehakse islamist vaid igapäevane rituaal ja eitatakse seda kui ideaalse riigi loomise alust. Islam on Khomeynī nägemuses religioon neile, kes sõdivad tõe ja õigluse eest ning imperialismi vastu, kuid see on kaotanud oma elutähtsa revolutsioonilise aspekti (1970: 8).

¹¹ Näiteks Abadanis, mis oli õitsev naftatööstuslinn ja koduks paljudele Euroopa spetsialistidele, või Põhja-Teheran, kuhu koondusid elama jõukamad, sealhulgas välismaalased.

¹² Teatakse ka kui *Hokumat-e Eslami* ehk Islami valitsus.

¹³ Juhtiv islami seadusetundja, kes on ekspert islami seadusandluses.

Iisrael ründas oma riukalike käsilaste abil medreset.¹⁴ Ründab ka meid ja teid — rahvast. Soovib teilt ärandada majanduse, hävitada põllumajanduse ja kaubanduse. Iisrael soovib, et selles riigis ei oleks rikkusi. Soovib kõik need rikkused oma valdusse saada. Nad eemaldavad oma käsilaste abil kõik, mis neile piiranguid seab ja mis nende teel ees on. (Khomeini 1963)

Khomeynī nägemuses loodi Iisrael imperialismi käepikenduseks, et moslemeid rõhuda (Menashri 2006: 110). Ta kirjutab oma teoses, et „juba algusest peale on islam pidanud juutidega võitlema“ (Khomeynī 1970: 7), mis viitab islami algusaegadel toimunud võimuvõitlustele juudi- ja moslemihõimude vahel. Moslemid näevad Palestiina alade hõivamises ja Iisraeli asutamises ühte kõige rängemat imperialistlikku kuritegu islamimaailma vastu. Kuna islamistliku ideoloogia järgi on Iisraeli riigi rajamine nagu rünnak terve islamiusu vastu, siis näevad paljud moslemite religioosset kohustust selle vastu võidelda. Seepärast tõlgendatakse palestiinlaste katsumusi ja Iisraeli riigi tegevust vaenulikkusena islamiusu vastu tervikuna. Selles kontekstis käsitletakse Iisraeli riigi loomist kui lääne kavalat plaani islamimaade arengut pärssida, et konfliktki varjus nende maavarasid eksploateerida. Khomeynī selgitab teoses *Velāyat-e faqīh*, et selle eesmärgi nimel on nad ka oma agendid võimule upitanud (*Ibid.*, 15). Lääne käsilane on Khomeynī arvates ka Iraani šahh.

Šahhi valitsusajal olid Iraani ja Iisraeli suhted tihedad. Iraani šahh nägi Iisraelis loomulikku liitlast ning majanduslikult ja tehnoloogiliselt arenenud riiki, kelle kiired saavutused olid eeskujuks. Šahhi, kelle kinnisidee oli Iraani militaarne eesrindlikkus, paelus Iisraeli sõjaarsenal. Ajal, kui enamus islamimaailmast oli tuliselt Iisraeli vastu, tervitas viimane Iraani kui ideaalset liitlast. Samuti on kõnekas, et Iisrael pidas Iraani niivõrd tähtsaks, et isegi pärast Khomeynī võimuletulekut ei kutsutud oma diplomaate kohe tagasi (Menashri 2006: 115). Nagu öeldud, heideti šahhile ette suhteid Iisraeliga, sest üldine ühiskondlik hoiak oli palestiinlaste suhtes empaatiline ning seda enam, et antiimperialistlik diskursus oli Aḥmad'i, Šari'ati ja ka Khomeynī käsitlustes võimsalt kanda kinnitanud ka Iraanis.

Khomeynī kujutas ette ilma piirideta revolutsiooni, mis vabastab islami *'umma* Ameerika imperialismi ja Iisraeli sionismi kütkeist (Takeyh

¹⁴ Šahhi armee ründas korraka Fayzia medreset Qumis ja Talibiya medreset Tabrizis.

2006: 4). See oli tema nägemuses riigipiire ületav hargmaine kohustus. David Menashri on arutlenud, et sionismi vastasus ja Iisraeli riigi õiguslikkuse eitamine on üks tähtsatest poliitikasuundadest, mis on kogu Islamivabariigi eluajal alati samaks jäänud (*Ibid.*, 108). Kui muudes välispoliitilistes valdkondades on Iraani režiim paratamatult pidanud kompromisse tegema ja kohanema, siis ideoloogiline vaenulikkus Iisraeli vastu on säilinud.

1960. aastate alguses kõnetas Iisraeli-vastane retoorika ka vasakpoolsed, eelkõige Iraani kommunistlikku Tudeh' parteid, keda innustas tol ajal populaarne Egiptuse president Gamāl 'Abd al-Nāṣer ja tema sotsialistlik maailmavaade (Ahouie 2009: 61). Loomulikult ei saa mainimata jätta Iraani tähtsa mõtleja Jalāl al-e-Aḥmadi töid ja juba mainitud Šari'atid, kelle osa antiimperialistlikus ning Iisraeli-vastasuse populariseerimises oli otsustav. Mõlemad propageerisid Iraani islamistlikku versiooni sotsialismist, mis vastandas „rõhujad“ ja „rõhutud“. Khomeynī koondas ühtsesse narratiivi nii islami põhimõtted ja populistlikud loosungid kui ka Pärsia natsionalismi teemad ning vasakpoolsuse kontseptsiooni (Takeyh 2006: 9). Kuigi religioon vastandub sekulaarsele vasakpoolsusele, pidas Khomeynī lugu nende seisukohtadest rahvusvahelise süsteemi ebavõrdsuse ja kapitalistlike riikide täitmatuse kohta. Iraani revolutsiooni ajal käsitleti palestiinlaste vastupanu Iisraelile kui ühendavat rõhumise ja ebaõigluse vastupanusümbolit (Ahouie 2009: 61).

Iraani Iisraeli-vastase revolutsioonilise meelsuse tekkimises olid hiljem tähtsad ka 1967. aasta Araabia maade ja Iisraeli sõda ning Palestiina Vastupanuliikumise (PLO) esilekerkimine (*Ibid.*, lk 61). Tänapäeval on Iisraeli-vastasus üks väheseid valdkondi, milles enamik poliitilisi rühmi on ühel meelel. Ka need radikaalsed revolutsiooniliikumise eestvedajad, kes hiljem reformiliikumisega ühinesid, pole Iisraeli suhtes oma vaateid muutnud (Menashri 2006: 107–122). Ka president Khātamī, kelle ametisse astumine tõi pisut avatuma diplomaatilise tooni, ütles selgelt, et tema moderaatlik toon ei tähenda Iisraeli-vastase suhtumise muutust. Ka praegune kõrgeim juht ei väsi kordamast, et Ameerika majandusse ja poliitikasse on infiltreerunud sionistlikud jõud, kes edendavad Iisraeli huve.

Tõlkest

Tõlge on tehtud pärsiakeelse originaali järgi, mis on täismahus avaldatud teoses *Safheye Emām* (Imaami teosed), mis koondab mitmes köites kõik Khomeynī sõnavõttud (ka need, millest on säilinud vaid mõned tsitaadid). On vaadatud ka Hamid Algari tõlget (Khomeini 1963b) ja Khomeynī inglise keelde tõlgitud kõnesid koondavat teost *Kawthar* (Khomeini 1963c). Viimase kasutamisel tuli silmas pidada, et tegemist on ideoloogiliselt kallutatud tõlkega, mille on välja andnud Iraani Islamivabariigi ametlik Khomeynī tööde publitseerija. Samas on see üks põhjalikumaid tõlkeid, sest sellele eelneb ka ajaloolise konteksti analüüs. Algari tõlget on kasutatud ka nende joonealuste märkuste tegemiseks, mis puudutavad koraani, konkreetseid isikunimesid (vt joonealused märkused 21, 41 ja 46) või on tsitaat šahhi kõnest (vt joonealune märkus 35). Tõlkes on püütud järgida eesti keelele omast arusaadavust, kuid säilitada ka Khomeynile omane väljenduslaad. Olen vähendanud kõnes esinevaid ohtraid kordusi, kuid siiski osa neist sisse jätnud, et anda edasi Khomeynile omast kõnelemisviisi.

Ajatolla Khomeynī kõne 3. juunil 1963

(13. *khordad*¹⁵ 1342, Iraani kalendri järgi)
ašura õhtu, Fayzia medrese, Qum, Iraan
 Kuulajateks on vaimulikud ja Qumi elanikud.

Praegu on *ašura*¹⁶ õhtu. Mõnikord, kui mõtisklen *ašura* sünnimusele, kerkib minu jaoks küsimus: kui Umaiijaadid¹⁷ ja Yazīd ibn Mu'awiya¹⁸ olid sõjajalal Ḥusayniga,¹⁹ siis miks nad ründasid *ašura* päeval metsikult ja ebainimlikult kaitseta naisi ja süütuid lapsi? Mis oli imikueas lapse süü? Mis oli naiste süü? Mulle tundub, et põhimõtteliselt oli neil tehing. Nad ei soovinud, et Banū Hāšim eksisteeriks. Banū Umaiijaadid olid vaenulikud terve Banū Hāšimi²⁰ vastu. Nende eesmärk oli see „hea puu“²¹ välja juurida.

Samasugune mentaliteet²² on Iraanis säilinud. Mis pistmist oli neil²³ meie 16–17-aastaste noortega? Mida oli teinud mitte rohkem kui 17–18-aastane Sayyid²⁴ šahhile? Mida oli tema teinud valitsusele, türanlikule režimile? Tundub, et nad ei ole laste, vaid põhimõtete vastu. Nad ei soovi, et kehtiks id religiooni põhimõtted. Nad ei soovi, et keegi meist eksisteeriks, ei suured ega ka väikesed.

Iisrael ei soovi, et selles riigis oleks haritlasi. Iisrael ei soovi, et selles riigis eksisteeriks koraan. Iisrael ei soovi, et siin riigis oleks usuteadlased. Iisrael ei soovi, et siin riigis valitseks islami seadus. Iisrael ründas oma riukalike käsilaste abil medreset.²⁵ Ründab ka meid ja teid — rahvast. Soovib teilt ärandada majanduse, hävitada põllumajanduse ja kaubanduse. Iisrael soovib, et selles riigis ei oleks

¹⁵ Khordad on pärsia kalendri kolmas kuu, mis kestab maist juunini.

¹⁶ Šiiitlike moslemite mälestuspäev Karbala lahingu ja selles hukkunud Ḥusayn ibn 'Alī auks.

¹⁷ Umaiijaadid asutasid ühe neljast kalifaadist, mis tekkisid pärast prohvet Muhamedi surma.

¹⁸ Yazīd I (680–683) — Umaiijaadide dünastia teine kaliif.

¹⁹ Šiiitide imaam, prohvet Muhamedi tütre Fatima ja 'Alī (prohveti kaaslane ja neljas kaliif) poeg.

²⁰ Klann, mis kuulus Qurayši hõimu. Prohvet Muhamed oli selle liige.

²¹ *Šağara-yi tayaba* ehk 'hea puu' on võetud koraani 24. salmist, prohveti perekond ja tema kaaslased on samuti „hea puu“.

²² Siinkohal kasutab Khomeynī sõna *fekr*, mida võib tõlkida ka kui 'mõte, mõtlemine, idee, spekulatsioon' ja 'arvamus'.

²³ Šahhi armee.

²⁴ Sayyid Yūnis Rūdbāri hukkus Fayzia medrese rünnakus.

²⁵ Fayzia medreset Qumis ja Talibiya medreset Tabrizis ründas ühel ajal šahhi armee.

rikkusi, soovib kõik need rikkused oma valdusesse saada. Nad eemaldavad oma käsilaste abil kõik, mis neile piiranguid seab ja mis nende teel ees on. Koraan on nende eesmärkide vastu — selle peab eemaldama. Vaimulikud on nende eesmärkide vastu — ka nemad peab eemaldama. Fayzia medrese on nende vastu — selle peab hävitama. Võib juhtuda, et varsti saavad ka teoloogiaõpilased takistuseks nende eesmärkidele. Selleks, et Iisrael jõuaks oma eesmärkideni, peab need õpilased katuselt alla tõukama ning nende pead ja käed murdma. Meid on korduvalt solvanud meie oma riik, mis aitab Iisraelil oma plaane ellu viia.

Teie, Qumi austatud inimesed! Sellel päeval, kui see valelik ja skandaalne referendum²⁶ läbi viidi — referendum, mille poolt oli vaid mõni tuhat ja mis on Iraani rahva huvide vastu —, olite te tunnistajaks huligaanide ja jõhkardite luusimisele Qumi tänavatel, vaimulike keskustes Fāṭīma Ma'šūma pühamu ümbruses.²⁷ Huligaanid sõitsid mööda tänavaid autodega ja karjusid: „Parasiitluse päevad on läbi, *plou*²⁸ söömine on lõpetatud!“ Härrad, olge tähelepanelikud! Pange tähele situatsiooni Fayzia medreses. Vaadake neid tube. Inimesi, kes veetsid oma elu parima ja rõõmsaima osa neis kambrites. Nemad, kelle igakuine sissetulek ei ole rohkem kui 40–100 tumaani.²⁹ Nemad on parasiidid? Need, kellel ühest ja teisest sissetulekuallikast tuleb tuhandeid miljoneid, ei ole parasiidid? Meie [vaimulikud] oleme parasiidid? Toon näiteks Hadž Šaykh 'Abd al-Karīmī, kelle poegadel ei olnud sellel öhtul, kui ta suri, midagi süüa. [Publikust kostab vali karjumine.] Meie oleme parasiidid? Või meie härra Boroğerdi,³⁰ kes oli siit ilmast lahkudes võlgu 600 000 tumaani. Tema on parasiit? Aga need, kes on maailma pangad täitnud, rajanud võimsad paleed, mis pole rahvale avatud, pole rahvast rahule jätnud ja täidavad endi ja Iisraeli taskud riigi ressursidega. Nemad ei ole parasiidid? Las maailm ja rahvas otsustab, kes on parasiidid.

Härra, ma annan teile nõu! Oo, härra šahh! Kõrgeauline šahh! Ma annan sulle nõu. Lõpeta selline tegevus!³¹ Härra, nad petavad teid! Mul ei ole soovi, et

²⁶ Šahh korraldas 1963. aasta jaanuaris referendumit Valge revolutsiooni läbiviimiseks. Valge revolutsioon kujutas endast hulka reforme riigi ajakohastamiseks. Mõne positiivse tulemuse kõrval tekitas see palju vastupanu vaimulikkonna, maaomanike jt seas.

²⁷ Pärast referendumit andis šahh käsu opositsiooni mahasurumiseks tänavatel. Väidetavad monarhistid protestisid Qumi tänavatel.

²⁸ Iraani riisitoit.

²⁹ Tumaan on võrdne 10 Iraani riaaliga. Praeguse kursiga võrreldes ei oleks see summa eurodes mitte midagi väärt.

³⁰ Vaimulikkonna liider ja *marğa'-i taqlid* kuni 1961. aastani.

³¹ *dast bardâr az in kârâ* — otsetõlkes 'tõsta käed nendelt töödelt'. *Kâr* — '(töö)ülesanne, tegevus, funktsioon, sooritus, täitmine'.

inimesed rõõmustaks päeval, mil sind lahkuma sunnitakse. Ma jutustan teile loo, mida vanemad inimesed, 40- ja ka 30-aastased mäletavad. Meid ründasid kolm võõrast riiki: Nõukogude Liit, Suurbritannia ja Ameerika.³² Nad jätsid Iraani riigile jälje. Rahva omand oli nende meelevallas. Inimeste au oli ohus. Kuid Jumal teab, et kõik olid õnnelikud, sest Pahlavi³³ oli läinud. Ma ei soovi, et sinuga juhtuks samamoodi. Ei soovi!³⁴ Ära tee rahvaga niimoodi! Ära ole vaimulike vastu! Kui on tõsi, et sa nende vastu oled, siis sa mõtled valesti. Mõtle sellele, mis toimub sinu ümber! Miks sa oled loid ja mõtlematu?

Kas sa ütlesid need sõnad? Kas islamivaimulikud on tõesti ebapuhtad loomad?³⁵ Kas rahvas näeb neid sellistena, nagu sina neid väidad olevat? Kui nemad tõesti on ebapuhtad loomad, siis miks see rahvas nende käsi suudleb? Ebapuhaste loomade käsi suudeldakse? Miks nad peavad pühaks vett, mida vaimulikud joovad? Kas nii koheldakse ebapuhtaid loomi? Härra, kas meie oleme ebapuhtad loomad? [Rahva seas tõuseb vali kisa.] Annaks Jumal, et see ei olnud sinu kavatsus. Jumal hoidku, et sinu eesmärk ei olnud väita, et „must vastupanu on nagu ebapuhast loom, millest peab hoiduma“.³⁶ Vastasel juhul muutub meie³⁷ ja sinu kohusetäitmine keeruliseks. Nii ei saa elada. Rahvas ei saa niiviisi elada. Ära tee nii! Kuula minu nõuannet! Härra! Te olete 45-aastane, 43-aastane oled.³⁸ Ära kuula selle ja tolle sõnu. Mõtle natuke, arutle, kaalu neid tulemusi. Võta õppust! Õpi oma isa vigadest. Härra, ära jätkka sel viisil. Kuula mind, kuula vaimulikke, kuula teolooge. Nemad tahavad rahvale head. Nad tahavad riigile head.

Kas meie oleme reaktsionäärid? Kas islami seadused on tagurlikud? Kas see on tõesti „must vastupanu“? Kas tõesti sina teostasid Valge revolutsiooni selles mustas vastupanus? Härra, millise Valge revolutsiooni sa algatasid? Miks

³² Rezā Šāhh Pahlavī liitus Teises maailmasõjas Saksamaaga. Seda ei kiitnud heaks liitlasväed, nad ründasid Iraani, arreteerisid Rezā Šāhhi, sundisid ta troonist loobuma, saatsid eksiili ning tema asemele seati ametisse tema noor poeg Moḥammad Rezā Pahlavī.

³³ Rezā Pahlavī.

³⁴ Khomeynī kordab sama mõtet veel mõne korra.

³⁵ 27. mail 1963 pidas šāhh kõne Kermanis, kus ütles: „... aga te peate olema ettevaatlikud, kui teatud inimesed üritavad teie mõistust mürgitada. Hoidke neist eemale ja tõepoolest ärge lubage neid enda ligidale, nii nagu te ei laseks ebapuhast looma...”

³⁶ Šāhh kutsus tema võimu ja Valge revolutsiooni vastaseid vaimulikke „mustadeks reaktsionäärideks“. Ta nimetas korduvalt ka „punaseid reaktsionääre“, kes tõenäoliselt olid marksistid.

³⁷ Vaimulikud.

³⁸ Sõnastusviis originaalis.

sa niimoodi inimesi petad? Miks sa kirjastad valesid? Miks sa rahvast petad? *Wallahi*,³⁹ Iisraelist ei ole sulle mingit kasu. Vaid koraan saab sind aidata.

Täna teatati mulle, et osa jutlustajaid viidi salateenistuse kontorisse⁴⁰ ning neile öeldi, et neil pole kolme teemaga midagi pistmist. Ülejäänust võivad rääkida nii palju, kui soovivad. Üks neist on šahhi tegevus, teine on Iisrael ja kolmandaks ei tohi rääkida, et religioon on hädaohus. Nendel kolmel teemal me ei või rääkida. Kõigil teistel teemadel võime rääkida nii palju, kui soovime. Hästi, aga kui me need kolm teemat kõrvale jätame, siis millest on meil rääkida? Kõik meie probleemid on seotud nende kolme teemaga.

Härra, nemad ise ütlevad seda. Seda ei väida mina, vaid ükskõik kes, kelle poole pöörduda, ütlevad: „Šahh käskis. Šahh ütles, et hävitage Fayzia medrese. Šahh käskis need inimesed tappa.“ See mees,⁴¹ kes tuli Fayzia medresesse — ma praegu tema nime ei maini, seni kuni talle pole karistust määratud [Rahvas väljendab valjult oma pahameelt.] — ja puhus komandodele kogunemissignaali ja käskis neil rünnata, röövida kõikides medrese tubades ja kõik hävitada. Kui temalt küsitakse: „Kelle käsk see oli? Miks sa sellise kuriteo korda saatsid?“, siis tema vastab, et „kõrgeausus käskis seda teha.“ Kas nemad⁴² on kõrgeaususe vaenlased? Kas Iisrael on kõrgeaususe sõber? Iisrael hävitab riigi. Iisrael hävitab selle monarhia oma käsilaste abiga.

Härra, on üks oluline tõde. See tekitab mulle muret. Härrad, kui teie vaatate kahe-kolme aasta tagust Bahai⁴³ almanahhi, siis te näete, et ‘Abdul Bahā’⁴⁴ toetab naiste ja meeste võrdseid õigusi. See on seisukoht, mille nad on omaks võtnud. See ignorantne šahh räägib samuti võrdsetest õigustest. Sa vaene tola! Nad on sind sihilikult petnud, et nad saaksid väita, et sa oled Bahai ja et siis mina sind eitaksin kui *kaafir*⁴⁵ ja lõpuks sinust lahti saaksime. Ära jätka niimoodi, sa rumal! Ära tee nii!

‘Abdul Bahā’ propageerib naiste sõjaväekohustust. Härra, see almanahh, millest ma räägin, on saadaval. Vaata seda! Kas šahh pole seda näinud? Kui ei

³⁹ ‘Ma vannun Jumala nimel’

⁴⁰ Šahhi salateenistus viis pärast Fayzia medrese ründamist mõne tuntumatest ja autoriteetsematest vaimulikest SAVAKi büroosse. SAVAK – *Sāzemān- e Ettelāāt va Amniate kešvar*, tõlkes ‘rahvusliku luure ja julgeoleku organisatsioon.’

⁴¹ Kolonel Moulavī — SAVAKi asedirektor.

⁴² Teoloogia õpilased.

⁴³ Iraanis 1863. aastal Bahā’ullahi rajatud usk.

⁴⁴ Bahā’ullahi poeg, kes muuhulgas tegutses ka Briti luureagendina Palestiinas, tänuks löödi ta rüütliks ja anti *Sir*’i tiitel. Tema sulest ilmus *Ta’alim-i Baha’iyyat* (Bahaismi õpetus), milles ta käsitleb soolist võrdõiguslikkust.

⁴⁵ Uskmatu.

ole, siis on vaja taunida neid, kes on lasknud vaesel tolal selliseid väiteid teha. *Wallahi*, ma olen kuulnud, et salapolitseil on plaan näidata šahhi halvas valguses, et teda saaks ametist eemaldada. Sel põhjusel varjatakse neid fakte tema eest. Neid teemasid on rohkem, kui te oskate ette kujutada.

Nii meie riik kui ka meie usk on ohus. Te olete öelnud korduvalt, et vaimulikud ei räägiks sellest, aga kui me sellest ei räägi, kas see siis tähendab, et usk ei ole ohus? Kui me ei räägi sellest, milline on šahh, kas ta siis tegelikult polegi selline? Tõesti, te peate tegema midagi, et seda muuta. Teid süüdistatakse kõiges. Sa abitu olevus! Sa ei mõista, et sel päeval, kui tõeline viha lahvatab, ei taha keegi neist n-ö sõpradest sind enam tunda. Nad on kõik dollarisõbrad. Neil ei ole mingit usku ega moraalseid põhimõtteid. Neil ei ole lojaalsustunnet.

Meil on palju emotsioone. Mitte seepärast, et täna on *ašura*, kuigi ka see on põhjuseks, vaid sellepärast, mis seda rahvast ees ootab. Sellepärast, mis meid ees ootab. See on tõeline põhjus ja me oleme hirmul. Mis suhted on šahhi ja Iisraeli vahel, et salapolitsei keelab meil rääkida nii Iisraelist kui ka šahhist? Mis suhe nende vahel on? Kas tõesti on šahh Iisraellane? Kas salateenistus arvab, et šahh on juut? See ei saa tõi olla. Ta ju väidab, et ta on moslem. Kes tunnistab ennast moslemiks, on islami seaduse järgi moslem. Meie suhted Iisraeliga... Ehk on tegemist konfidentsiaalse küsimusega? Võib-olla on tõi, et teatud organisatsioonid soovivad šahhi hävitada. Kas see võiks olla tõenäoline? Kui nii, siis lahendage see mingil viisil. Teavitage kuidagi seda meest. Ehk see põhjustab tema ärkamise. Ta saab teadlikuks sellest situatsioonist. Kuid nad kinnitavad, et ta on pideva jälgimise all ja võivad selle info temani jõudmist takistada. Meil on kahju. Meil on Iraani olukorrast tõesti kahju. Meil on kahju meie varemets riigist, valitsuskabinetist, valitsusest — kõigest on kahju. Ma palun, et hr Shirāzi⁴⁶ tuleks palvust pidama. Ma olen väsinud.

Kokkuvõte

Khomeynī 3. juunil 1963 Fayzia medreses Qumis peetud kõne tähtsus seisneb esiteks tema ajastuses — see on Khomeynī üks esimesi tugevalt režiimikriitilisi sõnavõtte, mille ta esitas pärast esimest suurt konflikti šahhi armee ja üliõpilaste vahel. Teiseks on kõne märkimisväärne oma vastukaja poolest, sest oli üks Khomeynī sundeksiili saatmise põh-

⁴⁶ Sayyid Qulām Ḥasan Shirāzi — imaam.

jusi. Maapagu osutus tema ideede leviku ja mõju kõige viljakamaks perioodiks. Veelgi enam, kõne keskmes on Karbala müüt ja välisvaenlane Iisrael — kaks domineerivat vaatekohta revolutsioonilises retoorikas, mis sütitasid rahvamasse islamirevolutsiooni tipptundidel ning prevaleerivad ka Iraani praeguses poliitikas.

Khomeynī oli karismaatiline liider, kes ühendas oma visioonis muuhulgas nii šiiitliku islami põhitõdesid, vasakpoolseid vaateid anti-imperialismist kui ka iidseid pärsia rahvusluse teemasid. Veelgi enam, šiiitliku islami kõrgeima vaimuliku *marǧāʿ-i taqlidʿ*ina oli Khomeynī autoriteet teha avaldusi, mida tema toetajad pidid järgima. Muuhulgas sai Khomeynī puhul otsustavaks ka juhus, sest tema kõrgesse ametisse saamine ristus šahhi ebapopulaarsete otsuste ja rahva kasvava pahameelega, mida Khomeynī oskuslikult ära kasutas ning sidus oma visiooniga ideaalsest islamiriigist. Sellegipoolest pidi Khomeynī lähtuma juba olemasolevatest ühiskonda kõnetavatest ning ärgitavatest narratiividest, sümbolitest ja müütidest. Veel mõjutasid tema retoorikat muud ühiskonnas ja regioonis toimunud arutelud. Tänapäeval on khomeinism endiselt autoriteetne ja seda järgitakse Iraani võimukoridorides.

Fayzia medrese kõnes kerkivad esile kaks tähtsat momenti — Karbala müüt ja välisvaenlane Iisrael, kelle käsilane Iraanis on šahh. Karbala narratiiv on lugu ebaõigluse tunnistamisest ja vastuseisust sellele. See on moraalse kohustuse sümbol nõuda õiglust ka siis, kui pealtnäha ollakse halvemas olukorras. Kuigi Iraani riigipea on šahh, ei näe Khomeynī temas kõige suuremat vaenlast. Arvestatav vastane, kelle riukalikke plaane peab tunnistama ja neile vastu seisma, on Iisrael. Iisrael kujutab endast kõike seda, mille vastu on suunatud Khomeynī revolutsioon — imperialism, nõrgemate rõhumine ja islamivaenulikkus. Khomeynī loob süüdlase, kes on Iraani probleemide põhjus, ja jutustab loo ebaõiglusest, kasutades ära Karbala narratiivi. Lõpetuseks võib öelda, et Khomeynī ühendas šahhivastasuse ja Iisraeli-vaenulikkuse Karbala vastupanu-narratiivi abil revolutsiooniliseks tervikuks, mis sütitas Iraani ühiskonda ning on kandunud edasi ka Iraani poliitilisse identiteeti.

Kirjandus

A b r a h a m i a n, Ervand 1980. Structural causes of the Iranian Revolution. — *Middle East Research and Information Project* (MERIP), No. 87, pp. 21–26

A b r a h a m i a n, Ervand 1993. *Khomeinism: Essays on the Islamic Republic*. Berkeley, Los Angeles, Oxford: University of California Press

A b r a h a m i a n, Ervand 2008. *A History of Modern Iran*. Cambridge: Cambridge University Press

A h o u i e, Mahdi 2009. Iranian anti-zionism and the holocaust: A long discourse dismissed. — *Radical History Review*, Vol. 2009, No. 105, pp. 58–78

A l g a r, Hamid 2015. *Imam Khomeini: A Short Biography*. The Institute for the Compilation and Publication of the Works of Imam Khomeini

A l l e n, Douglas 2002. *Myth and Religion in Mircea Eliade*. New York: Routledge

A n s a r i, Ali M. 2010. The myth of the White Revolution: Mohammad Reza Shah, “modernization” and the consolidation of power. — *Middle Eastern Studies*, Vol. 37, No. 3, pp. 1–24

A s h r a f, Ahmad, Ervand; A b r a h a m i a n, James P a u l 1989. There is a feeling that the regime owes something to the people. — *Middle East Report*, No. 156, pp. 13–18

B a h t i n, Mihhail M. 1990. Author and hero in aesthetic activity. — Michael Holquist, Vadim Liapunov (eds.). *Art and Answerability: Early Philosophical Essays*, pp. 4–256. Austin: University of Texas Press

C a m p b e l l, David 1992. *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Manchester: Manchester University Press

D e B u i t r a g o, Sybille, R. 2012. *Portraying the Other in International Relations: Cases of Othering, Their Dynamics and the Potential for Transformation*. Cambridge Scholars Publishing

E l i a d e, Mircea 1959. Methodological remarks on the study of religious symbolism. — Mircea Eliade and Joseph Kitagawa (eds.). *History of Religions: Problems of Methodology*, Chicago University Press: Chicago, pp. 86–107

E l i a d e, Mircea 1965. *The Two and the One*. Chicago: University of Chicago Press

E l i a d e, Mircea 2017. *Uurimus Usundiloost*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

E l l u l, Jacques 1973. *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*. New York: Knopf

G h o l i z a d e h, Shadi, Derek, W. H o o k 2012. The discursive construction of the 1978–1979 Iranian Revolution in the speeches of Ayatollah Khomeini. — *Journal of Community & Applied Social Psychology*, Vol. 22, No. 2, pp. 174–186

K e d d i e, Nikki R. 2003. *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*. New Haven, London: Yale University Press

K h a m e n e i, Sayyed Ali 2013. Leader's speech in meeting with people from different social backgrounds, 12 June. — <http://english.Khamenei.ir/news/1848/Leader-s-Speech-in-Meeting-with-People-from-Different-Social>

K h a m e n e i, Sayyed Ali 2018. The people have always entered the arena whenever the country needed them, 9 January. <http://english.Khamenei.ir/news/5397/The-people-have-always-entered-the-arena-whenever-the-country>

K h o m e i n i 1943. *Kasf al-Asrar*. (کشف الاسرار). Teheran: Instituut Imam Khomeini tööde publitseerimiseks (مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی)

K h o m e i n i 1963. *Sahife-y-e Emām* (صحیفه امام). Teheran: Instituut Imam Khomeini tööde publitseerimiseks (مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی)

K h o m e i n i 1963b. The afternoon of 'ashura. — Hamid Algar (transl.). *Islam and Revolution: Writings and Declarations of Imam Khomeini (1941–1980)*. Translated and annotated by Hamid Algar. Berkley: Mizan Press, pp. 177–180

K h o m e i n i 1963c. Speech number twelve. — *Kawthar vol. 1: An anthology of the speeches of Imam Khomeini (r) including an account of the events of the revolution*. Tehran: The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works (International Affairs Department), pp. 149–153

Khomeini 1970. *Governance of the Jurist (Velāyat-e faqih)*. The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works (International Affairs Division)

K h o m e i n i 1978. Message to the people of Abadan. — *Islam and Revolution: Writings and Declarations of Imam Khomeini (1941–1980)*. Translated and annotated by Hamid Algar. Berkley: Mizan Press, pp. 231–232

K h o m e i n i 1978a. Declaration on the occasion of 'Id al-Fitr. — Hamid Algar (transl.). *Islam and Revolution: Writings and Declarations of Imam Khomeini (1941–1980)*. Translated and annotated by Hamid Algar. Berkley: Mizan Press, pp. 233–236

K h o m e i n i 1978b. Muharram: The triumph of blood over the sword. — Hamid Algar (transl.). *Islam and Revolution: Writings and Declarations of Imam Khomeini (1941–1980)*. Translated and annotated by Hamid Algar. Berkley: Mizan Press, pp. 242–245

- K h o m e i n i 1979. The first day of God's government. — Hamid Algar (transl.) *Islam and Revolution: Writings and Declarations of Imam Khomeini (1941–1980)*. Translated and annotated by Hamid Algar. Berkley: Mizan Press, pp. 265–267
- K i r k, Geoffrey S. 1984. On defining myths. — Alan Dundes (ed.). *Sacred Narrative: Readings in the Theory of Myth*. Berkley: University of California Press, pp. 53–61
- L e u r s, Rob 2012. Ayatollah Khomeini: The changing face of Islam. — *Estudos em Comunicação*, No. 12, pp. 25–45
- L e w i s, Bernard 1999. *The Multiple Identities of the Middle East*. Phoenix: Schocken
- M a h d a v i, Mojtaba 2014. One bed and two dreams? Contentious public religion in the discourses of Ayatollah Khomeini and Ali Shariati. — *Studies in Religion*, Vol. 43, No. 1, pp. 25–52
- M e n a s h r i, David 2006. Iran, Israel and the Middle East conflict. — *Israel Affairs*, Vol. 12, No. 1, pp. 107–122
- M o i n, Baqer 1999. *Khomeini: Life of the Ayatollah*. New York: Thomas Dunne Books
- N i a, Mahdi M. 2010. Understanding Iran's foreign policy: And application of holistic constructivism. — *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol. 9, No. 1, pp. 148–180
- R o b i n s o n, Chase F. 2010. The rise of Islam, 600–705. — Chase F. Robinson (ed.). *The Cambridge History of Islam. Volume I: The Formation of the Islamic World Sixth and seventh centuries*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 173–225.
- R o l s t o n, Bill 2017. When everywhere is Karbala: Murals, martyrdom and propaganda in Iran. — *Memory Studies*, pp. 1–21
- S h a p i r o, Michael J. 1993. *Reading "Adam Smith": Desire, History, and Value*. (Modernity and Political Thought.) London: Sage
- T a k e y h, Ray 2006. *Hidden Iran: Paradox and Power in the Islamic Republic*. New York: Times Book
- W a l b r i d g e, Linda S. 2001. *The Most Learned of the Shi'a: The Institution of the Marja Taqlid*. Oxford University Press
- W o d a k, Ruth, Gilbert W e i s s 2005. Analyzing European Union discourses: Theories and applications. — Ruth Wodak, Paul Chilton (eds.). *New Agenda in (Critical) Discourse Analysis: Theory, methodology and interdisciplinarity*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 121–135